

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

НИЧАЯ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 911.373(477.82)(043.5)

**СІЛЬСЬКІ СЕЛИТЕБНІ ЛАНДШАФТИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ**

11.00.11. – конструктивна географія і раціональне використання
природних ресурсів

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

ЛУЦЬК – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат географічних наук, доцент
Тарасюк Ніна Адамівна,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки,
доцент кафедри фізичної географії

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
Кілінська Клавдія Йосифівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри соціальної географії та
рекреаційного природокористування

доктор географічних наук, доцент
Воровка Володимир Петрович,
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри екологічної безпеки та
раціонального природокористування

Захист відбудеться «27» грудня 2019 р. о 12:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 32.051.08 у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки за адресою: м. Луцьк, вул. Потапова, 9, ауд. 603.

Відгуки на автореферат надсилати на адресу: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, географічний факультет, Потаповій А. Г.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.eeup.edu.ua та в бібліотеці Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки за адресою: 43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 а.

Автореферат розісланий «27» листопада 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат географічних наук

А. Г. Потапова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний науково-технічний прогрес відкриває широкі можливості щодо ефективного використання природних ресурсів для потреб розвитку господарства, населених пунктів, у тому числі сільських, та їх інфраструктури. Водночас відбуваються зміни природного середовища, що часто має негативні екологічні наслідки. Як результат, виникає погіршення екологічних умов середовища життя людини. Тому дослідження й оцінка змін ландшафтної структури в межах селитебних ландшафтів сприятиме оптимізації природокористування, що є одним із пріоритетних напрямів збалансованого розвитку регіону.

Територія Волинської області характеризується різноманіттям сучасних ландшафтів. Упродовж тривалого історичного періоду спостерігаємо збільшення частки забудованих територій, а саме селитебних ландшафтів. Природні умови, види та напрями природокористування дзеркально відображені не лише в динаміці й структурі ландшафтної будови, але й у сучасному рисунку ландшафту. У плануванні територіального розвитку особливу увагу звертають на комплексну оцінку території, однією зі складових частин якої є сільська селитебна забудова. Тому актуальності набувають аналіз та оцінка просторово-часових змін поширення сільських селитебних ландшафтів.

Для обґрунтування оптимальної моделі сільського селитебного природокористування потрібно визначити головні параметри, тренди розвитку використовуваної при цьому ландшафтної системи, що можливо шляхом метризації її кількісних характеристик. Показники та параметри, що характеризують ландшафтне різноманіття, і формалізація фактичного матеріалу вивчаються із застосуванням ГІС-технологій.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження пов'язане з науково-дослідною роботою кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Дослідження природи Західного Полісся». Дисертаційна праця відповідає головним цілям «Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», документа, що визначає напрями та пріоритети розвитку України на період до 2020 р. й спрямована на реалізацію регіональних цілей підвищення рівня економічного потенціалу територій. Дисертаційну роботу виконано в рамках програми Волинської обласної ради «Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року» (Рішення сесії ОР № 34/7 від 20.03.2015), зокрема для потреб упровадження заходів із реалізації Концепції розвитку сільських територій у Волинській області, затвердженого плану розпорядженням голови облдержадміністрації від 31.08.2017 р. № 435. Зазначена програма на сьогодні є головним стратегічним документом розвитку області й відображає процеси стратегічного планування на державному рівні та координує їх на регіональному й місцевому рівнях до 2030 р.

Мета роботи – дослідження сільських селитебних ландшафтів Волинської області, їх формування, структури, особливостей функціонування, обґрунтування завдань і напрямів раціонального землекористування для забезпечення стабільної геоекологічної ситуації.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- узагальнити та поглибити теоретико-методологічні основи вивчення сучасних ландшафтів, удосконалити сутність поняття «сільський селитебний ландшафт»;
- розробити алгоритм дослідження сільських селитебних ландшафтів із використанням методу ландшафтного рисунка;
- з'ясувати вплив природно-антропогенних чинників на формування рисунка сільських селитебних ландшафтів;
- проаналізувати сучасну структуру селитебно-забудованих земель Волинської області;
- дослідити метричні параметри рисунка сільських селитебних ландшафтів та класифікувати його для території Волинської області;
- обґрунтувати класифікацію селитебно-забудованих земель для цілей кадастру сільських селитебних ландшафтів;
- розробити модель збалансованого розвитку сільських селитебних ландшафтів.

Об'єкт дослідження – сільські селитебні ландшафти Волинської області як різновид сучасних антропогенних ландшафтів.

Предмет дослідження – сучасний стан сільських селитебних ландшафтів Волинської області, їх структура та просторово-часова динаміка.

Методи дослідження. Під час виконання роботи застосовано методи аналізу та синтезу, а також апробовано ретроспективно-географічний, комплексний фізико-географічний, метричний методи дослідження. В основу праці покладено метод ключових ділянок (ключів). У дослідженні сільських селитебних ландшафтів використовуємо метод ландшафтного рисунка, а також методи геоінформаційного картографування й ГІС– технологій.

Обробку та візуалізацію інформації здійснено за допомогою комп'ютерних програм MapInfo Professional 11.0.3, Google Earth та CorelDRAW X5, Microsoft Excel 2003.

Інформаційною базою слугували фондові матеріали Головного управління статистики у Волинській області, форма 6-зем Головного управління Держгеокадастру у Волинській області, а також вітчизняні та зарубіжні наукові видання, монографії, періодичні фахові видання, матеріали міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій, доступні інтернет-ресурси й результати власних польових досліджень.

Для побудови карт, цифрових векторних моделей динаміки та сучасної структури ландшафтного рисунка використано картографічні матеріали різних років: сучасні космічні знімки (2012–2018 pp.), 1973–1989 pp. – комплект топографічних карт генерального штабу (28 екз.), 1:100 000; 1925–1933 pp. – Wojskowy Instytut Geograficzny, Warszawa 1:100 000; 1910 p. – K.u.K. Militärgeographisches Institut, Wiedeń 1:75 000.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі *вперше*:

- розроблено алгоритм вивчення рисунка сільських селитебних ландшафтів (на прикладі Волинської області);

- побудовано серію цифрових векторних моделей, матриць динаміки та структури сільських селитебних ландшафтів Волинської області як складових частин регіональної ГІС;

- обґрунтовано модель збалансованого розвитку сільських селитебних ландшафтів для умов Волинської області.

Удосконалено методичні підходи до оцінювання сучасного стану сільських селитебних ландшафтів.

Отримали подальший розвиток:

- поняття «сільський селитебний ландшафт»;
- застосування методу ландшафтного рисунка для практики природокористування.

Практичне значення. Результати дисертаційної роботи – це побудовані картосхеми, цифрові векторні моделі та матриці, що характеризують сучасний стан, динаміку й структуру сільських селитебних ландшафтів, можуть слугувати основою для формування регіональної ГІС. Застосування наукового доробку та практичних результатів дослідження сприятиме оптимізації природокористування на рівні територіальних громад. Зібрані фактичні й картографічні матеріали використовуються в навчальному процесі кафедри фізичної географії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки під час викладання дисциплін «Ландшафтознавство», «Прикладне ландшафтознавство», «Основи раціонального природокористування та охорони природи», «Конструктивна географія». Окремі наукові положення, зокрема в частині щодо шляхів і напрямів геоекологічної ревіталізації сільських селитебних ландшафтів Волинської області, застосовано департаментом економіки та європейської інтеграції Волинської ОДА під час підготовки плану розвитку туристично-рекреаційної діяльності та оптимізації видів і напрямів регіонального природокористування, а також для потреб кадастру сільських селитебних ландшафтів задля забезпечення збалансованого розвитку регіону та цілей районного планування. Шляхи й напрями геоекологічної ревіталізації сільських селитебних ландшафтів Волинської області впроваджені й використовуватимуться Рівненською об'єднаною територіальною громадою для оптимізації видів природокористування, ведення кадастру сільських селитебних ландшафтів, потреб районного планування та забезпечення збалансованого розвитку регіону.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею, де викладено результати власних досліджень здобувача. На основі всебічного аналізу та синтезу отриманих результатів створено серії картосхем різного тематичного характеру, цифрові векторні моделі динаміки та структури сільської селитебної забудови, матриці селитебно-забудованих земель, побудовано графі та матриці сусідства сільських селитебних ландшафтів, рисунки, таблиці й діаграми. Висновки й пропозиції, що містяться в роботі, отримані дисертантом самостійно в процесі вивчення, дослідження та узагальнення теоретичних і польових матеріалів.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися та обговорювалися у рамках роботи всеукраїнських і міжнародних наукових і науково-практичних конференцій, форумах та пленерах: «Молода

наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (Луцьк, 2013–2015), «Національні природні парки – минуле, сьогодення, майбутнє» (Світязь, 2014), «GIS DZIŚ» (Краків (Республіка Польща), 2014), «Актуальні проблеми країнознавчої науки» (Луцьк, 2015), «Географія, екологія, туризм: теорія, методологія практика» (Тернопіль, 2015), «Актуальні проблеми сучасної науки» (Львів, 2015), «Современные проблемы естествознания в науке и образовательном процессе» (Мінськ (Білорусь), 2015), «Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні» (Київ, 2015), «Миколаївські читання» (Луцьк–Жидичин, 2016), форумі молодих вчених «Географічна наука сьогодні» (Луцьк–Світязь, 2015 та Одеса, 2016), пленері з питань природничих наук (Одеса, 2018); «Регіональні геоекологічні проблеми в умовах сталого розвитку» (Рівне, 2018); «Каркасні (селитебні і дорожні) антропогенні ландшафти: теоретичні та прикладні аспекти» (Вінниця, 2019).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено в 20 публікаціях, із них 6 – у виданнях, що включені ВАК України до переліку фахових, 3 – в іноземних (Лодзь, Краків–Польща, Мінськ–Білорусь) та 11 – тези доповідей за матеріалами наукових конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 225 сторінок (161 – друкований текст основної частини); праця містить 48 рисунків, 24 таблиці, 5 додатків. Список використаних джерел нараховує 298 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретико-методичні аспекти оптимізації природокористування в умовах антропогенезу**» проаналізовано теоретико-методологічні особливості дослідження сучасного ландшафтного різноманіття як в Україні, так і закордоном; удосконалено поняття «сільський селитебний ландшафт»; систематизовано підходи до класифікації селитебного ландшафту; апробовано як традиційні, так і сучасні методи дослідження ландшафтного рисунка із застосуванням ІТ-програм та ГІС-технологій.

В Україні значний спектр теоретичних напрацювань, поглядів і підходів у вивченні сучасних ландшафтів сформувався на основі наукового доробку В. В. Докучаєва, П. А. Тутковського, С. Л. Рудницького, Ф. М. Мількова, П. Г. Шищенка, В. М. Паценка, М. Д. Гродзинського, А. М. Мельника, В. Ф. Гриневецького, В. М. Петліна, О. Г. Топчієва, Г. І. Денисика.

Дослідження сучасних антропогенних ландшафтів Волині та Полісся широко представлено в роботах І. Б. Койнової, Н. А. Тарасюк, Н. В. Цвид, Л. Ю. Сорокіної. Вивчення й характеристика селитебних ландшафтів, а саме урболандшафтів, міських систем, описані в наукових публікаціях Т. Л. Меліхової, М. І. Лепкого, В. О. Фесюка. Однак територія Волинської області відзначається домінуванням сільських селитебних ландшафтів, які відчутно переважають над міськими, але залишилися поза увагою науковців.

Детальний аналіз основних наукових праць із ландшафтознавства, конструктивної географії дає підстави розглядати сільські селитебні ландшафти як такі, що виникли в результаті взаємодії природних та антропогенних чинників,

видів природокористування і їхніх функціональних особливостей. Сільські селитебні ландшафти характеризуються своєрідною конфігурацією, є складовою частиною «ландшафтного рисунка» й беруть активну участь у формуванні «скелету» сучасного ландшафтного різноманіття. Сільські селитебні ландшафти є одним із різновидів селитебних і мають чітко виражені межі, які не властиві для природних ландшафтів.

Опрацьовані наукові видання українських та зарубіжних учених, аналіз методів і підходів до класифікації селитебних ландшафтів, форм та планувальних типів їх різновидів дали змогу систематизувати типологічні структури класу селитебних ландшафтів за єдиним критерієм – видом землекористування (забудовані землі).

В основу дослідження покладено метод ключів. Ключові ділянки (КД) виокремлено на адміністративному мікрорівні (сільські й селищні ради, або ж старостинські округи в межах територіально об'єднаної громади). Такий рівень деталізації селитебно-ландшафтної структури території забезпечив можливість проведення досить глибокого ландшафтознавчого аналізу. Так, для території Волинського Полісся КД обрано в межах Любомльського району – Згоранська с/р (КД-1), який характеризується як територія озерного краю, Камінь-Каширського району – Карасинська с/р (КД-2), що є типовим заболоченим районом Волинської області, а в Маневицькому районі – Черевахівська с/р (КД-3) – територія з найвищими показниками залісненості в межах області. Для височинної області Волині, яка має відмінності ландшафтної будови, що викликані змінами гідрокліматичних умов із заходу на схід, КД обрано в такій самій послідовності в межах Іваничівського району – Мишівський старостинський округ (КД-4), Горохівського – Печихвостівська с/р (КД-5) та Ківерцівського – Олицька с/р (КД-6) (рис. 1).

Оскільки, селитебні ландшафти характеризуються чіткими, добре вираженими межами, що не властиво для природних, задля детального вивчення змін сільських селитебних ландшафтів застосовано метод ландшафтного рисунка, що описаний у дослідженнях А. С. Вікторова (1989).

У результаті опрацювання наукового доробку вчених-ландшафтознавців зроблено висновок, що немає єдиної схеми аналізу й оцінки стану сільських селитебних ландшафтів. Відтак у процесі вивчення сільських селитебних ландшафтів пропонуємо алгоритм вивчення з використанням методу ландшафтного рисунка, який повною мірою відображає

Рис. 1. Ключові ділянки (КД) території дослідження

сучасну географічну картину району дослідження (рис. 2).

Рис. 2. Алгоритм вивчення рисунка сільського селитебного ландшафту
(на прикладі Волинської області)

У другому розділі «**Передумови формування селитебних ландшафтів Волинської області**» визначено вплив регіональних природних та антропогенних чинників на формування рисунка сільських селитебних ландшафтів. Зокрема, проаналізовано геолого-геоморфологічні й гідрокліматичні умови території, ґрунтово-рослинний покрив, а також прояв природної зональності та ландшафтного різноманіття. Установлено, що природні умови безпосередньо впливають як на формування рисунка сільських селитебних ландшафтів території, так і на відмінності їх поширення у фізико-географічних областях Волині (Волинському Поліссю й Волинській височині).

Формування селитебної мережі Волинської області відображається не лише в зміні кількості поселень, їх людності, але й у зміні типів поселень, на що вплинули як історичні події, так і культурні та економічні процеси, а також види природокористування. Досліджуючи етапи заселення Волинської області, урахувавши топонімічні особливості, виокремлюємо на території Волині різноманіття типів селитебних ландшафтів (стоянка, село, давньоруські гради (городи), городище, слобода, містечко, місто, фільварок, селище, хутір, колонія), які змінювали один одного впродовж усього історичного часу.

У третьому розділі «**Землекористування як чинник різноманіття селитебних ландшафтів**» проаналізовано структуру та динаміку земельних угідь Волинської області за 1995–2018 рр. Установлено, що забудовані землі, або ж селитебно-збудовані належать до одного з найскладніших і найбільш інтенсивно зростаючих різновидів сучасних ландшафтів. За досліджуваний період їх площа зросла на 4,2 тис. га і на 01.01.2018 р. становила 61,6 тис. га, або ж 3 % га від

загальної площі земель області.

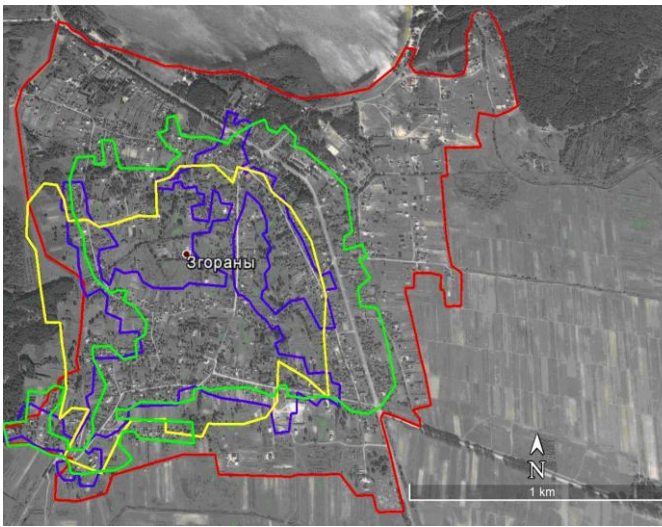
Селитебно-забудовані землі Волинської області, як і всі інші категорії земельного фонду, характеризуються нерівномірністю територіального розподілу. Для характеристики та аналізу забудованих земель нами опрацьовано дані структури земельних угідь у розрізі сільських рад по території Любомльського, Камінь-Каширського й Маневицького районів Волинського Полісся та Іваничівського, Горохівського, Ківерцівського районів Волинської височини із виділеними КД. У результаті проведеного аналізу встановлено, що Волинська область характеризується нерівномірним поширенням частки селитебно-забудованих земель у межах фізико-географічних областей території. Для Волинського Полісся визначено, що цей показник низький: 1,27 % – КД-1, 1,20 % – КД-2 та 1,06 % – КД-3 від загальної площі земель. У межах Полісся домінує вплив природно-географічних чинників (значна лісистість, заболоченість території). Для території височинної області Волині спостерігаємо не лише вищий відсоток забудованості, але й значні внутрішні відмінності. Так, у межах КД відсоток забудованості сягає 5,24 % (КД-4), змінюючись від 1,66 % (КД-5) до 3,36 % (КД-6). Очевидно, що важливим чинником, який впливає на значно вищі показники забудованості від середньозваженого по області, є сучасна інфраструктура території, що проявляється не лише в зручності географічного положення, але й в особливостях транспортної мережі.

У структурі забудованих земель житлові будинки є самостійними та домінуючими елементами, тому селитебно-житлову забудову характеризуємо як самостійний різновид забудови. Для території Волинського Полісся показник частки селитебно-житлової забудови в структурі забудованих земель не високий: КД-1 – 9,0 га (6,9 %), КД-2 – 12 га (13,2 %), КД-3 – 22 га (12,4 %), що зумовлено, передусім, особливостями розвитку транспортної інфраструктури й віддаленістю території від населених пунктів адміністративного значення. Частка селитебно-житлової забудови для височинної області Волині така: КД-4 – 16,5 % (34,5 га), КД-5 – 13,0 % (10,7 га) та КД-6 – 34,55 % (64 га).

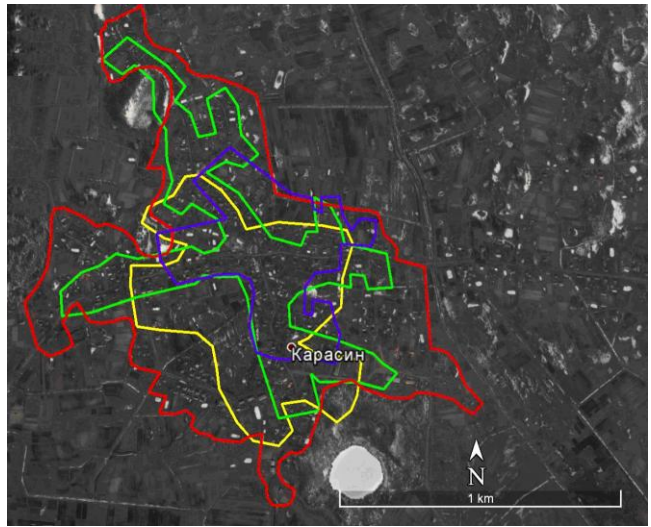
Площа забудованих земель ускладнює сучасну ландшафтну структуру області й відображається в зміні ландшафтного рисунка. Аналіз топографічних карт різних часових зрізів (1975–1988 рр., 1933 р., 1910 р.) та сучасних космічних знімків (2012–2018 рр.) території підтверджує активний розвиток сільського селитебного ландшафту в останні 40 років.

За допомогою ретроспективно-географічного методу, порівняльно-географічного, методу картографічного моделювання й сучасних ГІС й ІТ-технологій (MapInfo Professional 11.0.3, Google Earth), опрацювання картографічних джерел побудовано цифрові векторні моделі динаміки сільської селитебної забудови для території поліських і височинних сільських селитебних ландшафтів Волинської області. Побудова цифрових векторних моделей забезпечила можливість детальної оцінки як реальної картини сучасної структури селитебних ландшафтів, так і динаміки їх ландшафтного рисунка впродовж століття (рис. 3).

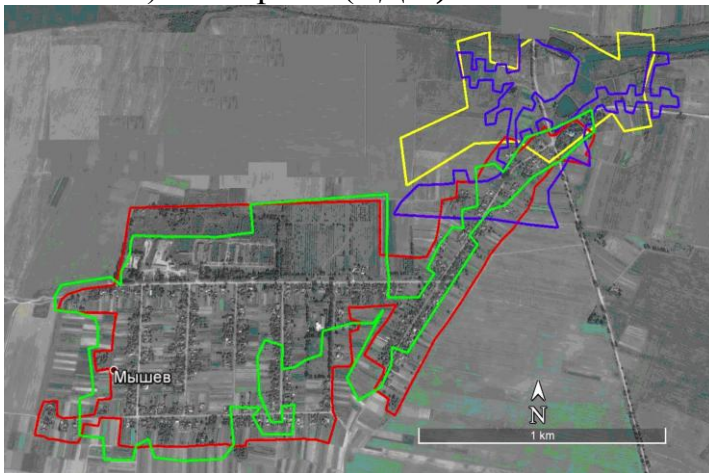
У четвертому розділі **«Метризація селитебних ландшафтів»** проаналізовано різноманіття рисунків сільських селитебних ландшафтів.

а) с. Згорани (КД-1)

б) с. Карасин (КД-2)

в) с. Мишів (КД-5)

г) с. Личани (КД-6)

Рис. 3. Цифрова векторна модель динаміки селитебної забудови:

— 2012–2018 рр.; — 1975–1988 рр.; — 1933 р.; — 1910 р.

Визначено різноманіття рисунків сільських селитебних ландшафтів у фізико-географічних областях Волині: для поліських сільських селитебних ландшафтів характерне поширення плямистого рисунка, трапляються кільцеві, стрічкові форми. Височинні сільські селитебні ландшафти характеризуються переважанням мозаїчних та стрічкових форм рисунків.

Застосування матричного підходу, описаного в роботах Г. Ріхтера, дає змогу найкраще відобразити ландшафтний рисунок Волинської області, проаналізувати співвідношення площ і структури використання сільських селитебно-забудованих земель у межах КД. На цілісній матричній системі відображено 100 % площі частки селитебно-забудованих земель від їх загальної площі (рис. 4). У результаті аналізу встановлено, що для території Волинської області властиві нерівномірність не лише розподілу площі селитебно-забудованих земель, але й відмінності структури їх використання. Так, для поліських ландшафтів, частка земель селитебної забудови не значна – до 1,27 % (КД-1), у структурі переважають землі зайняті селитебно-транспортною, селитебно-рекреаційною та селитебно-житловою забудовою. Височинні ландшафти області характеризуються високим показником селитебності – 5,2 % (КД-4), а в структурі використання провідне місце належить селитебно-транспортній, селитебно-житловій і селитебно-промисловій забудовам.

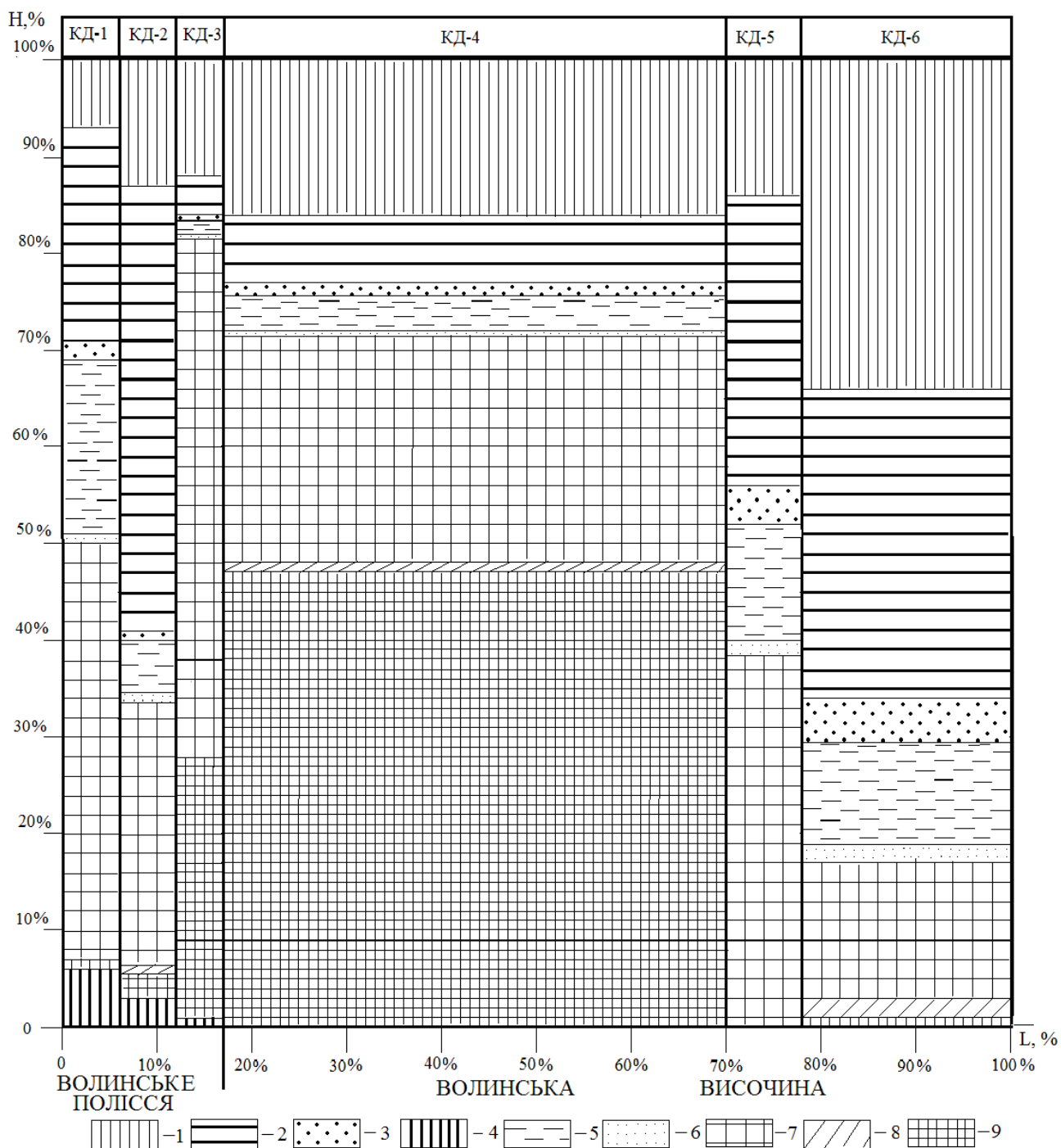

Рис. 4. Матриця співвідношення площ селитебно-забудованих земель на ключових ділянках: Н – структура використання селитебно-забудованих земель; L – пропорційний відсоток частки селитебної забудови від загальної площі земель сільської ради. 1 – селитебно-житлова забудова; 2 – селитебно-рекреаційна забудова; 3 – селитебно-сакральна забудова; селитебна інфраструктура: 4 – забудова змішаного використання й бедленду, 5 – селитебно-громадська забудова, 6 – селитебно-комерційна забудова, 7 – селитебно-транспортна забудова, 8 – селитебно-технічна забудова, 9 – селитебно-промислова забудова.

Частка поліської селитебно-житлової забудови в межах КД коливається від 6,9 % (КД-1) до 13,1 % (КД-2), для території височинних ландшафтів її частка значно вища – від 13,8 % (КД-5) до 34,5 % (КД-6), що відображає зміну площі й людності сільських поселень.

Для поліських сільських селитебних ландшафтів властиві високі показники частки земель під транспортно-селитебною забудовою: КД-3 – 54,65 % (проходить

міжнародний транспортний коридор – автомагістраль М-07 Київ–Сарни–Ковель–Варшава та міжнародна залізнична колія Київ–Ковель–Варшава), КД-1 – 42,5 % (автомагістраль Т-0302 Володимир–Волинськ–Шацьк). Також поліські сільські селитебні ландшафти виділяються значною часткою земель під селитебно-рекреаційною забудовою (санаторії, бази відпочинку, пляжі, наметові містечка): 46,1 % (КД-2) і 22,28 % (КД-1), на що, безсумнівно, повпливали природні особливості території (наявність річкової мережі, озер, значної лісистості території) та сприятливі рекреаційно-кліматичні особливості.

Для сучасної структури селитебно-забудованих земель височинних сільських селитебних ландшафтів одним із провідних чинників формування є розвиток транспортної інфраструктури, а також промислове й сільськогосподарське природокористування. Досить висока частка земель перебуває під селитебно-транспортною забудовою – 38,8 % (КД- 5), на селитебно-рекреаційну забудову припадає до 32,39 % (КД-6). Для височинних сільських селитебних ландшафтів характерна дуже висока частка земель під селитебно-промисловою забудовою (47,07 % (КД-4)) як наслідок розвитку аргпромиислового виробництва (агросадоби, сади, агровиробничі споруди, транспортна інфраструктура). Найменший відсоток у структурі використання земель припадає на селитебно-технічну забудову, а селитебно-забудовані землі змішаного використання взагалі відсутні. Для височинних сільських селитебних ландшафтів на селитебно-сакральну забудову припадає більший відсоток земель, ніж для поліських (до 4,42 % (КД-6)), що зумовлено не лише історичними чинниками, але й відмінностями в людності поселень між фізико-географічними областями Волині.

У результаті аналізу матриці співвідношення площ та структури селитебно-забудованих земель на КД встановлено, що височинні сільські селитебні ландшафти характеризуються більшим поширенням, ніж поліські (до 5,24 % (КД-4) від загальної площі), що зумовлено як природними, так і соціально-економічними чинниками. Чинники формування селитебно-забудованих земель впливають не лише на їх розподіл, але й на розподіл структури їх використання. Чітко простежено зональну спеціалізацію сільського господарства, що зумовила значні відмінності в сільському розселенні. Цей вплив проявляється і в розмірах сільських селитебних ландшафтів, функціональних типах, розміщенні на місцевості, і в їх рисунку.

Рисунок сільського селитебного ландшафту вирізняється не тільки чіткими межами, а й інтенсивною просторово-часовою динамікою. Використання комплексного поєднання сучасних ІТ-технологій із ГІС-технологіями, дешифрування космічних знімків території й аналізу топографічних карт різних періодів дало змогу визначити параметри меж сільських селитебних ландшафтів Волинської області, що слугувало основою для проведення метризації їх рисунка. У ході проведення метричного аналізу рисунка сільських селитебних ландшафтів, застосовуючи кількісні прийоми дослідження, особливості форми ландшафтного контуру сільських селитебних ландшафтів, що описані в працях О. С. Вікторова, М. Д. Гродзинського, ми визначили метричні особливості: коефіцієнт розчленованості та індекс колоподібності сільських селитебних ландшафтів.

Аналізуючи коефіцієнт розчленованості ландшафтного контуру сільських

селитебних ландшафтів, особливості його динаміки, встановлено певні закономірності. Так, для поліських сільських селитебних ландшафтів Волинської області з характерним плямистим ландшафтним рисунком коефіцієнт розчленованості контуру низький. Його значення на сьогодні (2012–2018 рр.) коливаються від 3,42 (с. Згорани (КД-1)), 6,36 (с. Карпилівка (КД-2)) і 6,46 (с. Карасин (КД-2)) до 22,83 (с. Сильне (КД-1)), 12,61 (с. Софіянівка (КД-3)), 11,05 (с. Гупали (КД-1)). У часовому зрізі також простежено динаміку коефіцієнта розчленованості: у 1919 р. значення не високі, коливаються від 5,83 (с. Згорани (КД-1)) до 10,12 (с. Софіянівка (КД-3)). Однак у 1925–1933 рр., коефіцієнт розчленованості контуру сільських селитебних ландшафтів значно зростає. У цей період спостерігаємо найвищі його значення (23,1 с. Сильне (КД-1), 20 с. Заозерне (КД-1)). Безперечно, такі коливання коефіцієнта розчленованості, що сягають найбільшої строкатості, відзначаються впливом властивої цьому часу хутірської системи розселення.

Для височинних сільських селитебних ландшафтів, які характеризуються поширенням мозаїчного ландшафтного рисунка, порівняно з поліськими, спостерігаємо вищі значення коефіцієнта розчленованості контурів. Так, максимальних значень (21,96) він досягає для ландшафтного рисунка с. Лугове (КД-4). Середні показники коливаються від 14,14 (с. Метельне (КД-6)), 13,82 (с. Стрільче (КД-6)) до 11,11 (с. Іванівка (КД-4)), 10,0 (с. Печихвости (КД-5)). Найнижчі значення цього показника простежуємо для ландшафту с. Мишів (6,15 (КД-4)), с. Олика (5,15 (КД-6)). Установлена подібність із поліськими сільськими селитебними ландшафтами – значне збільшення коефіцієнта розчленованості контуру рисунка в період 1925–1933 рр., на що, звісно, вплинула хутірська система розселення. У цей період значення коефіцієнта для височинних сільських селитебних ландшафтів сягають позначки 29,2 – для с. Скарабівщина, 26,31 – для с. Полюхне (КД-5).

Для поліських сільських селитебних ландшафтів значення індексу колоподібності досить високе (0,43 – с. Софіянівка (КД-3), 0,36 – с. Згорани (КД-1), 0,29 – с. Карасин (КД-2)) в період дослідження 2012–2018 рр., оскільки сільські селитебні ландшафти цієї території характеризуються поширенням плямистого різновиду ландшафтного рисунка.

Для височинних сільських селитебних ландшафтів, значення індексу колоподібності дещо нижче, порівняно з поліськими, і нині сягає від 0,01 – у с. Лугове (КД-4), 0,05 – у с. Стрільче (КД-5), 0,08 – у с. Личани (КД-6) до 0,23 – у с. Іванівка (КД-4), 0,27 – у с. Олика (КД-6). Вважаємо, що такі значення індексу колоподібності залежать від мозаїчного рисунка височинного сільського селитебного ландшафту.

Також простежуємо зміну індексу колоподібності впродовж століття як для поліських, так і для височинних сільських селитебних ландшафтів. У 1910 р. його значення було вищим, порівняно з показниками 2012–2018 рр. Це пояснюється невеликою площею сільських населених пунктів, а оскільки в 1925–1933 рр. у Волинській області існувала хутірська система розселення, то значення індексу має найнижчі показники: 0,09 – у с. Згорани (КД-1), 0,02 – у с. Лугове (КД-5). Поступово, зі зникненням хутірської системи, показник колоподібності сільських

селитебних ландшафтів починає зростати і в 1973–1989 рр. становить 0,13 – у с. Череваха (КД-3), 0,24 – у с. Олика (КД-6).

У ході подальших метричних досліджень рисунка сільських селитебних ландшафтів проведено кількісну оцінку транспортно-географічного потенціалу для території сільських рад на основі дослідження ландшафтного сусідства.

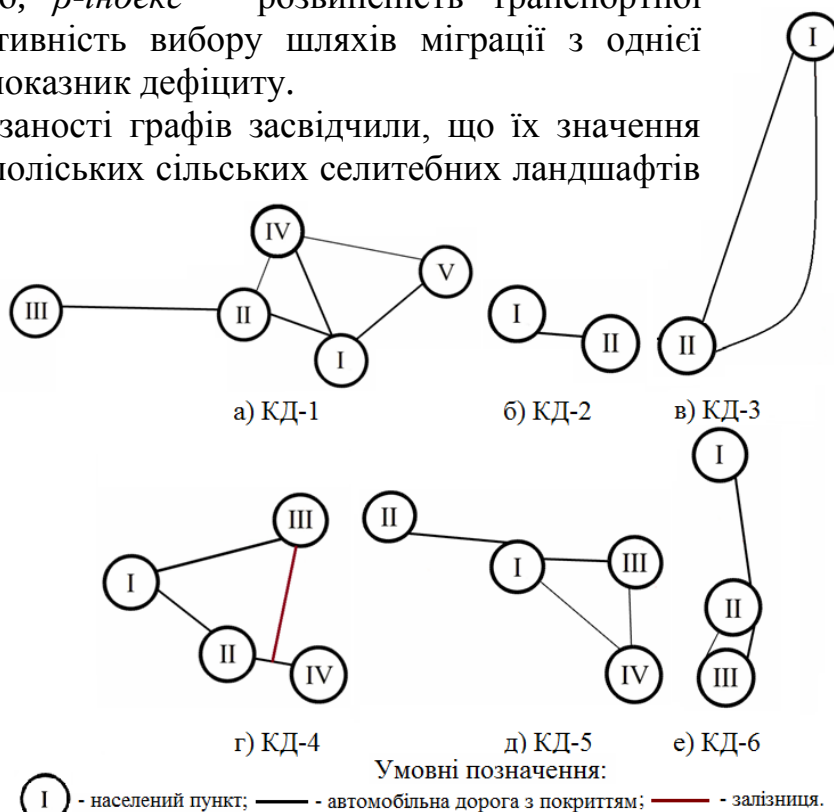
Рисунок селитебного ландшафту представлено у вигляді сітки з'єднаних між собою точок (рис. 5). Сільські типи селитебного ландшафту (села) – це вершини графа, а транспортна мережа, що їх з'єднує – його ребра. Аналізуючи побудовані графи сусідства височинних і поліських сільських селитебних ландшафтів, можемо стверджувати, що транспортна мережа території досить оптимальна та різноманітна. Так, на КД вона представлена не лише автомобільними шляхами з твердим покриттям, ґрунтовими дорогами, але й залізницею в межах Мишівського старостинського округу (КД-4).

Графи сусідства проаналізовано із застосуванням матриць. При цьому реальні відстані транспортної мережі, її якість та пропускна спроможність не враховуються. Матриця сусідства сільських селитебних ландшафтів урахує наявність або відсутність зв'язків між сільськими селитебними ландшафтами.

Для оцінки зв'язку побудованих матриць і відповідних їм графів сусідства використано показники зв'язності: α -індекс визначає альтернативні шляхи сполучення вершин і транспортну мережу, яка виконує ефективну міграційну функцію, β -індекс – розвиненість транспортної мережі, γ -індекс – альтернативність вибору шляхів міграції з однієї вершини до іншої, ε -індекс – показник дефіциту.

Показники індексу зв'язності графів засвідчили, що їх значення далекі від оптимальних. Для поліських сільських селитебних ландшафтів

розвиненість транспортної мережі досить різноманітна. Так, граф, побудований для території Згоранської с/р (КД-1), є графом «деревом» (β -індекс = 1,2), що означає відсутність транспортних циклів. β -індекс для КД-2 (0,5) підтверджує наявність декількох транспортних циклів для території. А показник для КД-3 (1) засвідчує наявність повного циклу транспортних коридорів. Установлено, що найбільш оптимальна організація території для височинних сільських селитебних ландшафтів у

Примітка: КД-1: I-Згорани, II-Заозерне, III-Гупали, IV-Власюки, V-Сильно.
КД-2: I-Карасин, II-Карпилівка.
КД-3: I-Череваха, II-Софіянівка.
КД-4: I-Мишів, II-Древині, III-Іванівка, IV-Лугове.
КД-5: I-Печиховсти, II-Стрільче, III-Полухне, IV-Скарабівщина.
КД-6: I-Олика, II-Метельне, III-Личани.

Рис. 5. Графи сусідства сільських селитебних ландшафтів

межах Олицької с/р, де показник індексу альтернативності вибору шляхів міграції й розвиненості транспортної мережі рівний 1. Для території інших височинних КД (Мишівська с/р та Печихвостівська с/р) індекси насиченості транспортної мережі характеризуються як низькі (0,33), що майже втричі менше від оптимального. Індекс вибору альтернативних шляхів міграції з однієї вершини графа до іншої для території Олицької с/р також сягає 1, що є оптимальним. Території Мишівської й Печихвостівської с/р характеризуються дещо нижчим показником γ -індекс – 0,66. Індекс дефіциту транспортної мережі, для височинних сільських ландшафтів Волині залишається високим, а для території Олицької с/р він найвищий – 1,5.

Під час оцінки графів сусідства сільських селитебних ландшафтів також важливо врахувати роль кожної окремо взятої вершини. Для цього проведено обчислення топологічних відстаней – $//L//$ (кількість ребер між вершинами). Також для характеристики цієї матриці визначено такі показники: *абсолютний індекс доступності селитебного ландшафту* (S_i) та *число Кенінга* (K_i) – визначають центральність вершини графа, *індекси Бавелаша* (B_i) й *Бічема* (R_i) – відносна оцінка центральності вершини графа.

Отримані результати розрахунків та показники топологічних відстаней для сільських селитебних ландшафтів Волинської області використано в побудові матриці доступності оптимальної транспортної мережі.

Для поліських сільських селитебних ландшафтів Волині в межах КД-1, виходячи з обчислень матриці доступності графа сільського селитебного ландшафту Згоранської с/р, центральними є вершини (населені пункти) 1-Згорани й 2-Заозерне. Індеси доступності S_i – 5, K_i – 2, B_i – 6,6, R_i – 0,8. Найменш доступною, виходячи з обчислень матриці, із погляду транспортної доступності є вершина 5-Власюки.

Відповідно до матриці для височинних сільських селитебних ландшафтів визначено, що центральною вершиною в межах Мишівської с/р є вершина 2 – с. Древині з такими значеннями: $S_i = 3$, $K_i = 1$ та $B_i = 5,6$, $R_i = 1$, у межах Печихвостівської с/р вершина 1 – с. Печихвости, де $S_i = 3$, $K_i = 1$, $B_i = 5,6$, $R_i = 1$, а для території Олицької сільської ради центральність належить вершинам 1 (с. Олика) і 3 (с. Личани) з однаковими показниками доступності: $S_i = 3$, $K_i = 2$ та $B_i = 2,66$, $R_i = 0,66$. Отримані дані матриці сусідства є прогнозованими, адже кожному типу селитебного ландшафту відповідає свій спектр зв'язків.

Вважаємо, що застосування методу графів і ландшафтного сусідства найбільш повно відображає реальну ситуацію в межах сільського селитебного ландшафту та є корисним для потреб як районного планування, так і оптимізації процесу об'єднання територіальних громад.

У п'ятому розділі «**Шляхи та напрями геоекологічної ревіталізації сільських селитебних ландшафтів Волинської області**» розкрито необхідність застосування земельно-кадастрових даних для організації раціонального використання селитебно-забудованих земель, що стає особливо актуальним у зв'язку з проведенням земельних, адміністративних реформ, запровадженням плати за землю, а також уключенням земельних ресурсів до системи ринкових відносин.

Як результат опрацювання теоретико-методологічних основ антропогенного ландшафтознавства (Ф. М. Мильков (1973), Г. І. Денисик (1998), В. Л. Казаков (2000), Ю. Г. Тютюнник (1991)), класифікації згідно з формою 6-зем й оцінки стану земельних угідь у межах Волинської області, обґрунтовано функціональну типологію селитебно-забудованих ландшафтів із метою кадастрового зонування (рис. 6).

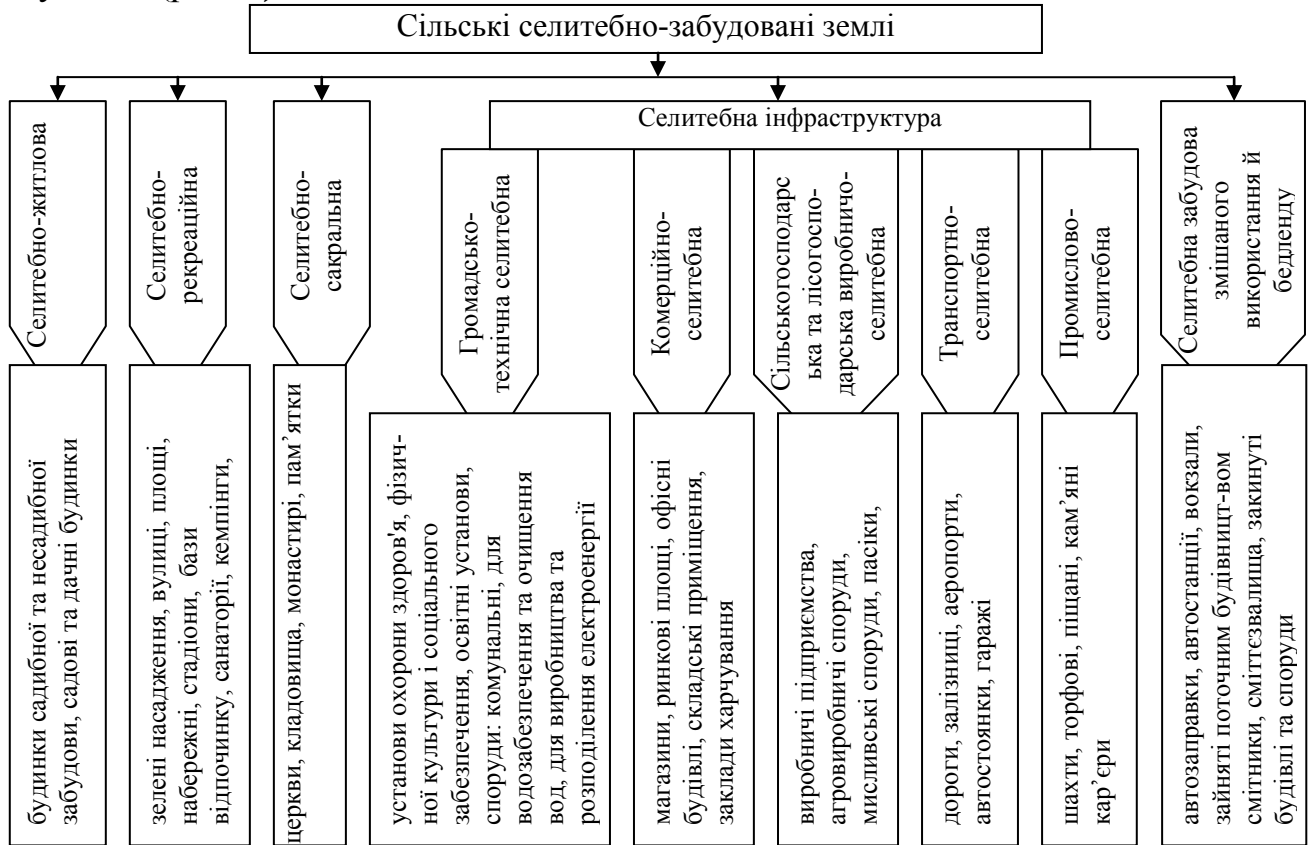

Рис. 6. Ландшафти селитебно-забудованих земель (на прикладі Волинської області)

Рис. 7. Модель сталого розвитку сільських селитебних ландшафтів

Визначено основні напрями забезпечення збалансованого розвитку сільських селитебних ландшафтів Волинської області: забезпечення раціонального використання земельних, водних, рекреаційних ресурсів у межах селитебного ландшафту; удосконалення й розвиток соціальної, виробничої та транспортної інфраструктур; забезпечення регулювання процесу районного планування й формування естетично-привабливого сільського селитебного ландшафту; вивчення європейського досвіду формування культурного ландшафту та його впровадження в практику районного планування (рис. 7).

Сьогодні, особливо помітною стала несприятлива екологічна ситуація в межах сільських селитебних ландшафтах. Їх дослідження, вивчення механізмів функціонування, досягнення поступального розвитку дають змогу підвищити ефективність заходів, котрі забезпечують потреби оптимізації районного планування й збалансованого розвитку регіону.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Опрацювання теоретичних засад антропогенного ландшафтознавства та апробація методів оцінки стану селитебних ландшафтів дають підставу стверджувати, що сучасні сільські поселення характеризуються не лише строкатістю забудови, але й функціональними відмінностями, які зумовлені як природними, так і соціально-економічними й історичними чинниками.

2. Головні етапи дослідження сільських селитебних ландшафтів представлено у вигляді алгоритму, що забезпечує можливість систематизувати та інтегрувати дані щодо сучасного стану, структури, динаміки й функціонування селитебних ландшафтів.

3. У процесі дослідження виявлено, що існує значна просторова диференціація селитебних ландшафтів, зумовлена, передусім, природними умовами та традиційними й сучасними видами природокористування. Багатство на природні ресурси визначає відмінності в розмірах сільських типів селитебних ландшафтів, відстанях між ними. Для території Волинського Полісся властива тісна залежність від рельєфу, селитебні ландшафти приурочені до піднять, розміщені на підвищених вододільних ділянках поверхні. У межах Волинської височини селитебні ландшафти наявні переважно в долинах річок і на понижених ділянках рельєфу, поблизу осередків питної води.

4. У результаті дослідження встановлено не лише значні територіальні відмінності у співвідношенні частки селитебно-забудованих земель для фізико-географічних областей Волині, але й відмінності в структурі їх використання. Так, для Волинського Полісся частка земель селитебної забудови незначна – до 1,27 % (КД-1). У структурі переважають землі зайняті селитебно-транспортною, селитебно-рекреаційною та селитебно-житловою забудовами. Територія Волинської височини характеризується високим показником селитебності (до 5,2 % (КД-4)), а в структурі використання провідне місце належить селитебно-транспортній, селитебно-житловій і селитебно-промисловій забудовам.

5. Установлено, що найбільш повно сучасну ландшафтну мозаїку на прикладі території дослідження можемо відобразити з використанням методу ландшафтного рисунка, його метризації та моделювання.

Оцінка структури використання селитебно-забудованих земель, що відображається в ландшафтному рисунку, дала змогу вдосконалити класифікацію сільських селитебних ландшафтів із виокремленням таких класів, як плямистий, мозаїчний, стрічковий, кільцевий.

6. На основі аналізу особливостей соціально-економічних функцій, характеру й типу забудови, видів послуг та різновидів інфраструктури, а також опрацювання теоретико-методологічних основ антропогенного ландшафтознавства нами зроблено висновок, що селитебно-забудовані ландшафти для цілей кадастрового зонування можемо класифікувати за видами забудови. Тому для території Волинської області з-поміж селитебно-забудованих земель виділено селитебно-житлову, селитебно-рекреаційну та селитебно-сакральну забудови, селитебну інфраструктуру (громадсько-технічну селитебну забудову, комерційно-селитебну, сільськогосподарську й лісогосподарську виробничо-селитебну забудову, землі під транспортно-селитебною та промислово-селитебною забудовами), а також селитебну забудову змішаного використання й бедленд.

7. Отримані результати дослідження підтверджують, що задля оптимізації видів і напрямів природокористування для забезпечення збалансованого регіонального розвитку потрібно провести: комплексну оцінку, оптимізацію селитебних ландшафтів та метризацію селитебно-забудованих земель; розробити кадастр селитебних ландшафтів; забезпечити організацію моніторингу використання земельних, водних, рекреаційних ресурсів у межах селитебного ландшафту; удосконалити регулювання процесу районного планування з метою формування естетично-привабливого селитебного ландшафту; організувати вивчення європейського досвіду формування культурного ландшафту та його впровадження в практику районного планування з використанням крупномасштабних карт сільських селитебних ландшафтів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Тарасюк Н. А., Судима В. П., Ничая О. О. Рекреаційна привабливість Згоранського поозер'я. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія «Географія»*. Луцьк, 2013. С. 167–172. (Особистий внесок здобувача – визначення напрямів оптимізації природокористування для території Згоранського поозер'я).

2. Ничая О. О., Тарасюк Н. А. Кліматична складова частина формування рекреаційного ландшафту ШНПП. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : збірник наукових праць. Луцьк, 2014. № 11. С. 95–101. (Особистий внесок здобувача – проведення рекреаційної оцінки клімату на основі аналізу біокліматорграм).

3. Тарасюк Н. А., Ничая О. О. Географічна оцінка сучасного стану використання забудованих земель території Полісся (на прикладі Волинської області). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Географія»*. Тернопіль : СМП «Тайп». 2015. №2 (вип. 39). С. 200–208. (Особистий внесок здобувача – дослідження структури, динаміки та площі селитебно-забудованих земель).

4. Ничая О. О., Тарасюк Н. А. Метризація селитебних ландшафтів Волинської області. *Вісник Харківського національного університету імені*

В. Н. Каразіна. Серія «Геологія. Географія». Харків, 2016. Вип. 44. С. 129–137. (Особистий внесок здобувача – визначення показників метризації селитебних ландшафтів).

5. Ничая О. О., Тарасюк Н. А. Селітебні ландшафти в структурі угідь височинної області Волині. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Геологія, географія»*. 2016. 24 (1). С. 112–119. (Особистий внесок здобувача – аналіз компонентної структури селітебно-забудованих земель).

6. Тарасюк Н. А., Ничая О. О. Особливості структури селітебних ландшафтів Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : збірник наукових праць. Луцьк, 2017. Т. 1. С. 111–116. (Особистий внесок здобувача – розроблення алгоритму дослідження селітебних ландшафтів).

Статті в іноземних виданнях

7. Tarasiuk N., Nychaia O. Różnice strefowe ilustracji współczesnych krajobrazów Europy Wschodniej (na przykładzie obwodu Wołyńskiego). *KELM. Łódź* : Fundacja «Oświata i Nauka Bez Granic PRO FUTURO». 2014. 4 (8). S. 287–299. (Особистий внесок здобувача – дослідження зональних відмінностей і рисунка селітебних ландшафтів)

8. Тарасюк Н. А., Ничая А. А. Географические названия селитебных ландшафтов и виды природопользования. *Современные проблемы естествознания в науке и образовательном процессе*: матеріали Міжнарод. научн.-практ. конф., 22–23 октябр. 2015 г. Минск: БГПУ, 2015. С. 89. (Особистий внесок здобувача – дослідження впливу природокористування на географічні назви селітебних ландшафтів).

9. Tarasiuk N., Nychaia O. GIS of regional geography in the study of present landscapes. *Materiały konferencyjne GIS DZIŚ*, 17–18 listop. 2014 r. Krakow: Studenckie Koło Naukowe Geografów, Instytut Geografii Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN. 2014. S. 73–75. (Особистий внесок здобувача – дослідження відмінностей рисунка селітебних ландшафтів).

Тези наукових доповідей

10. Ничая О. О. Кліматичні умови Згоранського ландшафту. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів, 14–15 трав. 2013 р. Луцьк, 2013. Т. 1. С. 101–102.

11. Ничая О. О. Сучасні ландшафти Волині як результат природокористування. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів, 14–15 трав. 2014 р. Луцьк, 2014. Т. 1. С. 200–202.

12. Ничая О. О. Географічний аналіз поширення селітебних ландшафтів (на прикладі Волинської області). *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і аспірантів, 12–13 трав. 2015 р. Луцьк, 2015. Т. 2. С. 184–187.

13. Ничая О. О. Ретроспективно-географічний аналіз забудови як виду природокористування на території Волинської височини (на прикладі Волинської області). *Актуальні проблеми сучасної науки* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 жовт. 2015 р. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2015. Ч. II. С. 20–22.

14. Тарасюк Н. А., Ничая О. О. Дослідження селитебних ландшафтів для оптимізації районного планування Волині та потреб сталого розвитку регіону. *Актуальні проблеми країнознавчої науки* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 14–15 трав. 2015 р. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. С. 42–44. (*Особистий внесок здобувача – дослідження впливу селитебних ландшафтів на сталий розвиток регіону*).

15. Тарасюк Н. А., Ничая О. О. Забудова як вид природокористування в межах Полісся Волинської області. *Сучасні проблеми розвитку географічної науки і освіти в Україні* : матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф., 26–28 лист. 2015 р. Київ : Обрій, 2015. С. 72–73. (*Особистий внесок здобувача – оцінка динаміки площі забудованих земель Полісся*).

16. Тарасюк Н. А., Ничая О. О. Рисунок ландшафту як результат зміни природного середовища. *Географія, екологія, туризм: теорія методологія, практика* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф., присвячені 25-річчю географ. ф-ту Тернопіль. нац. ун-ту ім. Володимира Гнатюка, 21–23 трав. 2015 р. Тернопіль : СПМ «Тайм», 2015. С. 131–133. (*Особистий внесок здобувача – дослідження особливостей ландшафтного рисунка селитебних ландшафтів*).

17. Тарасюк Н. А., Ничая О. О. Сакральна забудова у структурі селитебних комплексів (на приклад Волинської області). *V Миколаївські читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 трав. 2016 р. Луцьк, 2016. С. 204–206. (*Особистий внесок здобувача – дослідження регіональних відмінностей сакральної забудови в межах Волинської області*).

18. Ничая О. О. Типологічні структури селитебних ландшафтів (на прикладі Волинської області). *Матеріали II-го всеукраїнського пленера з питань природничих наук*. Одеса, 2018. С. 41–43.

19. Тарасюк Н. А., Ничая О. О. Проблеми раціонального використання селитебно-збудованих земель (на прикладі Волинської області). *Регіональні геоекологічні проблеми в умовах сталого розвитку* : зб. наук. праць III Міжнар. наук.-практ. конф., 18–20 жовт. 2018 р. Рівне : вид. О. Зень, 2018. С. 368–372. (*Особистий внесок здобувача – розроблення класифікації селитебно-збудованих земель для цілей кадастру*).

20. Ничая О. О., Тарасюк Н. А. Ландшафтне сусідство височинних сільських селитебних ландшафтів Волинської області. *Каркасні (селитебні і дорожні) антропогенні ландшафти : теоретичні та прикладні аспекти* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (з міжнар. участю). Вінниця, 2019. С. 42–47. (*Особистий внесок здобувача – оцінка ландшафтного сусідства шляхом побудови матриць та графів*).

АНОТАЦІЯ

Ничая О. О. Сільські селитебні ландшафти Волинської області: сучасний стан та шляхи збалансованого розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 11.00.11 «Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів». – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2019.

У дисертації узагальнено та поглиблено теоретико-методологічні основи вивчення сучасних ландшафтів, розкрито сутність поняття «сільський селитебний ландшафт». Розроблено алгоритм вивчення сільських селитебних ландшафтів із використанням методу ландшафтного рисунка (на прикладі Волинської області). Проаналізовано вплив природно-антропогенних чинників на формування сільських селитебних ландшафтів. Досліджено сучасну структуру, визначено метричні параметри рисунка сільських селитебних ландшафтів та здійснено їх класифікацію для території Волинської області. У ході дослідження із застосуванням сучасних ГІС й ІТ-технологій побудовано серії картосхем тематичного характеру, цифрові векторні моделі динаміки та структури сільської селитебної забудови, матриці селитебно-забудованих земель, графи й матриці сусідства сільських селитебних ландшафтів. Обґрунтовано класифікацію селитебно-забудованих земель для цілей кадастру сільських селитебних ландшафтів. Розроблено модель збалансованого розвитку сільських селитебних ландшафтів.

Ключові слова: сільський селитебний ландшафт, ключова ділянка, селитебно-забудовані землі, рисунок ландшафту, метризація ландшафту, цифрова векторна модель, ландшафтне сусідство, граф сусідства, матриця сусідства, збалансований розвиток.

АННОТАЦИЯ

Ничая А. А. Сельские селитебные ландшафты Волынской области: современное состояние и пути устойчивого развития. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на получение научной степени кандидата географических наук (доктора философии) по специальности 11.00.11 – «Конструктивная география и рациональное использование природных ресурсов». – Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, 2019.

В диссертации обобщаются и углубляются теоретико-методологические основы изучения современных ландшафтов, раскрывается сущность понятия «сельский селитебный ландшафт». Разработан алгоритм исследования сельских селитебных ландшафтов с использованием метода ландшафтного рисунка (на примере Волынской области). Анализируется влияние природно-антропогенных факторов на формирование сельских селитебных ландшафтов. Исследуется современная структура, определяются метрические параметры рисунка сельских селитебных ландшафтов и осуществляется их классификация для территории Волынской области. В ходе исследования с применением современных ГИС и ИТ-технологий построены серии картосхем тематического характера, цифровые векторные модели динамики и структуры сельской селитебной застройки, матрицы селитебно-застроенных земель, графы и матрицы соседства сельских селитебных ландшафтов. Обосновывается классификация селитебно-застроенных земель для целей кадастра сельских селитебных ландшафтов. Разработана модель сбалансированного развития сельских селитебных ландшафтов.

Ключевые слова: сельский селитебный ландшафт, ключевой участок, селитебно-застроенные земли, рисунок ландшафта, метризация ландшафта, цифровая векторная модель, ландшафтное соседство, граф соседства, матрица соседства, сбалансированное развитие.

ABSTRACT

Nychaia O. O. Rural Settlement Landscapes of Volyn Region: Current State and the Ways of Balanced Development. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Dissertation for the degree of the candidate of geographical sciences (doctor of philosophy) in specialty 11.00.11 «Constructive geography and rational use of natural resources». – East Ukrainian National University named after Lesia Ukrainka, Lutsk, 2019.

In the thesis the methodical approaches to the estimation of the present state of rural settlement landscapes on example of Volyn region are improved. As a result of a detailed analysis of the basic scientific works in landscape science and constructive geography, the concept of «rural residential landscape» has been improved. Working on the scientific publications of Ukrainian and foreign scientists, the analysis of methods and approaches to the classification of residential landscapes, forms and planning types of their varieties, the typological structures of the class of residential landscapes were systematized according to the single criterion – land use type (built-up land). The algorithm of studying of draft of rural settlement landscape (on the example of Volyn region) is offered. The use of the landscape draft method for the practice of nature management is grounded.

The study is based on the method of key areas (KA). Key areas are allocated at the administrative micro level (village and village councils, or village headman districts within a territorially united community): three within the Volyn Polesia and three within the Volyn Upland. This level of detail of the data of the settlement-landscape structure of the territory provided an opportunity to carry out a rather deep landscape analysis.

The influence of natural and anthropogenic factors on the formation of draft of rural settlement landscapes is analyzed. The modern structure has been investigated, the metric parameters of the draft of rural residential landscapes have been determined and their classification has been made for the territory of Volyn region. During the research using modern GIS and IT technologies, we constructed series of thematic character maps, digital vector models of dynamics and structures of rural residential development, matrix of residential-built land, graphs and matrix of neighborhood of rural residential landscapes.

The classification of inhabited land for the purposes of cadaster of rural residential landscapes is substantiated. A model of balanced development of rural residential landscapes has been developed: comprehensive assessment of rural residential landscapes and metrication of residential-built lands; development of a cadaster of rural residential landscapes; ensuring the organization of monitoring the use of land, water, recreational resources within the rural settlement landscape; improvement of regulation of the process of district planning with the purpose of formation of aesthetically attractive rural residential landscape; organizing the study of the European experience in the formation of cultural landscape and its application in the practice of district planning using large-scale maps of rural residential landscapes.

Key words: rural residential landscape, key area, inhabited lands, landscape draft, landscape metrication, digital vector model, landscape neighborhood, neighborhood graph, neighborhood matrix, balanced development.

Підписано до друку 26.11.2019. Формат $60 \times 84 \frac{1}{16}$
Ум. друк. арк. 0,9. Замовлення № 160. Тираж 100.
Папір офсетний Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П.
43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.
Свідоцтво Держкомінформу України
ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.